

Качковський В. Б.,

аспірант кафедри кримінального права

Національної академії внутрішніх справ

ORCID: 0009-0003-2401-4634

СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 342 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

SUBJECTIVE CHARACTERISTICS OF THE OFFENCE PROVIDED FOR IN ARTICLE 342 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Стаття присвячена розкриттю суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 342 Кримінального кодексу України «Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб».

Досягнення однойменної мети надасть можливість оприлюднити висновки, що сприятимуть виявленню можливих проблем та удосконалення законодавчого регулювання відповідальності за опір представникові влади чи іншій уповноваженій особі.

Встановлено ознаки суб'єкта аналізованого кримінального правопорушення, що характеризуються трьома обов'язковими ознаками: 1) фізична особа; 2) осудна особа; 3) досягнення зазначеного у законі віку відповідальності. Охарактеризовано осудність як ознаку суб'єкта, констатовано, що питання про її встановлення виникає тільки за наявності сумнівів у психічній повноцінності особи, яка вчинила передбачене законом про кримінальну відповідальність суспільно небезпечне діяння. Доведено, що осудність тісно пов'язана із віком суб'єкта, оскільки однією з її передумов є достатній розвиток психічних функцій і відносно психічне здоров'я людини, що набувається з віком. Обґрунтовується необхідність зниження віку кримінальної відповідальності за вчинення аналізованого правопорушення з шістнадцяти років до чотирнадцяти років з внесенням відповідних змін у ч. 2 ст. 22 Кримінального кодексу України.

Доведено, що суб'єктивна сторона опору представникові влади чи іншій уповноваженій особі характеризується психічною діяльністю винного, яка відображує ставлення його свідомості і волі до вчинюваної ним протидії цим особам, вираженої у виді прямого умислу. Констатовано, що її факультативними ознаками є мотив, мета та емоційний стан.

Ключові слова: суб'єкт кримінального правопорушення; суб'єктивна сторона кримінального правопорушення; опір; кримінальна відповідальність; осудність; вік кримінальної відповідальності.

The article is devoted to the disclosure of the subjective characteristics of the criminal offense provided for in Article 342 of the Criminal Code of Ukraine "Resistance to a representative of the authorities, an employee of a law enforcement agency, a state enforcement officer, a private enforcement officer, a member of a public formation for the protection of public order and the state border or a military serviceman, an authorized person of the Deposit Guarantee Fund of Individuals".

Achieving the goal of the same name will provide an opportunity to publish conclusions that will contribute to the identification of possible problems and the improvement of the legislative regulation of liability for resistance to a representative of the authorities or another authorized person.

The characteristics of the subject of the analyzed criminal offense have been established, which are characterized by three mandatory features: 1) an individual; 2) a sane person; 3) reaching the age of responsibility specified in the law. Sanity is characterized as a feature of the subject, it is stated that the question of its establishment arises only if there are doubts about the mental fullness of the person who committed a socially dangerous act provided for by the law on criminal responsibility. It is proved that sanity is closely related to the age of the subject, since one of its prerequisites is the sufficient development of mental functions and the relative mental health of a person, which is acquired with age. The need to reduce the age of criminal responsibility for committing the analyzed offense from sixteen to fourteen years with the introduction of relevant amendments to Part 2 of Article 22 of the Criminal Code of Ukraine is substantiated.

It is proven that the subjective side of resistance to a representative of the authorities or another authorized person is characterized by the mental activity of the offender, which reflects the attitude of his consciousness and will to the opposition he makes to these persons, expressed in the form of direct intent. It is stated that its optional features are motive, goal and emotional state.

Key words: subject of a criminal offense; subjective side of a criminal offense; resistance; criminal responsibility; sanity; age of criminal responsibility.

Постановка проблеми. Для ефективної діяльності представників влади, працівників правоохоронних органів, державних чи приватних виконавців, членів громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовців, уповноважених осіб Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, держава повинна гарантувати їм особисту безпеку та посилену охорону, яка б сприяла забезпеченню безперешкодного виконання покладених на них функцій. Найбільш ефективним, за встановленим правилом, засобом захисту є кримінальна відповідальність, що передбачає відповідальність за перешкоджання правомірній діяльності названих представників органів державної влади, місцевого самоврядування та об'єднань громадян.

Серед норм чинного Кримінального кодексу України (далі – КК) міститься окремий розділ XV «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів», який об'єднує кримінально-правові норми, покликані забезпечувати кримінально-правову охорону авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та журналістів, недоторканість представників цих утворень, їх правомірну діяльність, а також їх близьких родичів, майно та інші законні інтереси.

Але сам факт передбачення кримінальної відповідальності ще не свідчить про ефективне застосування вказаних норм у правозастосовчій практиці. Така ситуація пояснюється термінологічною неточністю, недоліками у побудові норм КК, неоднозначністю визначення елементів складів кримінальних правопорушень. Вказане свідчить про необхідність проведення детальної кримінально-правової характеристики окремих елементів складу опору представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вчених, які вивчали проблематику кримінальних правопорушень проти представників влади, працівників правоохоронних органів, державних чи приватних виконавців, членів громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовців, уповноважених осіб Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, слід назвати В.П. Беленка, А.С. Габуду, І.І. Давидович, О.О. Кирбят'єва, М.М. Комарницького, В.Г. Кондратова, В.І. Осадчого, М.В. Сийплові та ін.

Мета статті – дослідження суб'єктивних ознак кримінального правопорушення, передбаченого ст. 342 КК. Досягнення вказаної мети дозволить

оголосити висновки, що сприятимуть виявленню потенційних проблем та удосконалення законодавчого регулювання відповідальності за опір представникові влади чи іншій уповноваженій особі.

Виклад основного матеріалу. Як зазначають Ю.В. Гродецький та О.В. Зайцев, єдиним елементом складу кримінального правопорушення, визначення якого передбачене нормами КК, є суб'єкт кримінального правопорушення [4, с. 255]. Суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до КК може наставати кримінальна відповідальність [7]. Відсутність суб'єкта, як і відсутність будь-якого іншого елемента складу кримінального правопорушення, унеможлиблює визнання певної дії або бездіяльності кримінально протиправним діянням та вказує на відсутність підстав кримінальної відповідальності.

Суб'єкт правопорушення характеризується трьома обов'язковими ознаками: 1) фізична особа; 2) осудна особа; 3) досягнення зазначеного у законі віку відповідальності.

Нормативною підставою для висновку про суб'єктів кримінального правопорушення повинна бути ч. 1 ст. 18 КК, у якій вказано, що такими суб'єктами можуть бути лише фізичні особи, тобто люди. До цих суб'єктів не належать предмети неживого світу, тварини, риби, комахи та інші живі істоти, крім людини. Не належать до них і юридичні особи [4, с. 268].

Наступною ознакою суб'єкта кримінального правопорушення є осудність. Доктриною і практикою застосування норм кримінального права встановлено, що кожна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, є осудною, доки не доведено зворотнє [5, с. 97]. У такому вигляді реалізується кримінально-правова презумпція осудності [10, с. 3–7]. Осудність – це здатність особи під час вчинення кримінального правопорушення усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними [7]. Законодавець у чинному кримінальному законодавстві виходить з того, що лише осудна особа може вчинити кримінальне правопорушення і може підлягати кримінальній відповідальності, адже кримінальне правопорушення завжди є актом поведінки свідомо діючої особи. Водночас суб'єктом кримінального правопорушення є не лише осудна, а й обмежено осудна особа, тобто така, яка під час вчинення кримінального правопорушення через наявний у неї психічний розлад не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними [7]. Стан осудності – це норма, типовий стан психіки людини, характерний для її певного віку. Як правило, стан осудності презюмується, бо він характерний для переважної більшості людей. Тому питання про встановлення осудності виникає тільки за наявності сумнівів у психічній повноцінності особи, яка вчинила

передбачене законом про кримінальну відповідальність суспільно небезпечне діяння [4, с. 271].

Слід зазначити, що суб'єктом опору представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ст. 342 КК) може бути лише особа, рівень розвитку психічних функцій якої забезпечує можливість:

– усвідомлювати, що вчинені нею дії спрямовані на опір вказаним особам, що є усвідомленням фактичного характеру дій;

– усвідомлювати, що вчинені нею дії завдають шкоду авторитету органу державної влади, представнику якого здійснюється опір, що є усвідомленням суспільної небезпеки дій;

– керувати своїми діями щодо опору вказаним особам, в чому реалізується здатність керувати своїми діями.

Здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними особа отримує не від народження, а в процесі біологічного, психофізичного та соціального розвитку, тобто набуває її у певному віці [5, с. 100]. Тому вірною є думка, що осудність тісно пов'язується із віком суб'єкта, оскільки однією з передумов осудності є достатній розвиток психічних функцій і відносно психічне здоров'я людини, що набувається з віком [8, с. 143].

Вік людини як наступна ознака суб'єкта у кримінальному праві – це календарний період між народженням людини та будь-яким іншим календарним моментом її життя [4, с. 273]. При визначенні суб'єкта кримінального правопорушення у ч. 1 ст. 18 КК зазначено, особа повинна досягти віку, з якого відповідно до КК може наставати кримінальна відповідальність. Визначити вік суб'єкта кримінального правопорушення для різних видів кримінальних правопорушень можна за допомогою ст. 22 КК, яка, на думку Ю.В. Гродецького та О.В. Зайцева, спеціально призначена для цього, що впливає навіть з її назви – «Вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність» [4, с. 273].

У ч. 1 ст. 22 КК встановлений загальний мінімальний вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність – 16 років. У ч. 2 ст. 22 КК передбачений перелік тих кримінальних правопорушень, відповідальність за які може наставати з 14 років [7]. Установлюючи загальний вік кримінальної відповідальності з 16 років, законодавець виходить з того, що саме з досягненням 16-ти років рівень розвитку психічних функцій здорової людини надає їй можливість усвідомлювати та оцінювати як фактичну, так і соціальну сутність будь-яких своїх вчинків [8, с. 144]. При встановленні зниженого віку кримінальної відповідальності законодавець керується певними критеріями:

можливість усвідомлення вже в 14 років характеру та суспільної небезпеки таких діянь, поширеність більшості з них у дитячому чи підлітковому середовищі та значний ступінь їх суспільної небезпеки [5, с. 101]. Так, в основу зниження віку кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення покладені такі критерії: 1) рівень розумового розвитку особи, який свідчить про можливість вже з чотирнадцяти років усвідомлювати суспільну небезпечність кримінальних правопорушень, перерахованих у ч. 2 ст. 22 КК; 2) значна суспільна небезпечність (тяжкість) більшості з цих кримінальних правопорушень; 3) значна поширеність більшості з цих кримінальних правопорушень серед підлітків [4, с. 277].

В процесі реформування судово-правоохоронної системи та системи законодавства, зумовленими внутрішніми та зовнішніми чинниками, а також євроінтеграційними процесами, проявляється переосмислення чинного законодавства задля приведення його у відповідність до загальноприйнятих європейських стандартів. Тому Указом Президента України № 584/2019 від 07.08.2019 р. була створена Комісія з питань правової реформи, завданням якої стало реформування законодавства у різних сферах, в тому числі – і кримінального. Метою діяльності групи з питань реформування кримінального законодавства визначено забезпечення розроблення та внесення Президентом України узгоджених пропозицій з питань вдосконалення правової системи України з урахуванням сучасних викликів та потреб демократичного суспільства, зокрема – підготовки та узагальнення пропозицій стосовно змін до законодавства про кримінальну відповідальність, а саме – розробки проекту нового кримінального кодексу [2, с. 123].

Однією з пропозицій, які обговорювалися під час роботи групи з питань реформування кримінального законодавства, є пропозиція щодо уніфікації і зниження загального віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, з шістнадцяти до чотирнадцяти років. Як зазначає В.М. Бурдін, диверсифікація джерел інформації, їх відкритість і доступність для молодого покоління дає підстави констатувати, що на сьогодні підлітки є більш розвинутими в інтелектуальному розумінні, ніж були їхні ровесники кільканадцять років тому. Очевидним є той факт, що в основі віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, знаходяться не правові традиції, а реальний рівень інтелектуального розвитку осіб певної вікової категорії, який дозволяє стверджувати, що вони розуміють зміст кримінально-правових заборон [2, с. 124].

Останнім часом набула значного поширення дитяча кримінально-протиправна діяльність. Згідно з статистичними даними, неповнолітні у віці до 14 років вчиняють в декілька разів більше кримінальних правопорушень, порівняно з неповнолітніми у віці від 14 до 16 років. Крім

того, урбанізація, бурхливий розвиток інформаційних технологій, освоєння комп'ютерної техніки у дитячому віці, що стало масовим явищем, та деякі інші соціально-економічні процеси призводять до акселерації, тобто до прискорення фізичного та психічного дозрівання підлітків. У зв'язку з цим, згідно оцінок багатьох психологів, фізіологів та правознавців, можливість повністю усвідомлювати соціальний характер свого вчинку з'являється у особи ще до досягнення нею 14-річного віку. Тому в науковій літературі зустрічаються пропозиції понизити вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність, до 14 років або навіть нижче [4, с. 278].

Ні в психологічній, ні в педагогічній літературі немає обґрунтованих досліджень, які би свідчили про те, що неповнолітні у шістьнадцять років є істотно розумнішими, ніж неповнолітні у віці чотирнадцять років. Більше того, в психологічній літературі стверджується, що названа категорія неповнолітніх належить до одного вікового періоду щодо певного рівня інтелектуального розвитку. З цього випливає висновок, що особи віком і 14, і 16 років, на однаковому рівні сприймають інформацію, в тому числі – і правового характеру, мають однаково розвинуті функції емоційно-вольової регуляції своєї поведінки [2, с. 125].

В.І. Осадчий звертає увагу на вказаний аспект проблеми, наголошуючи про необхідність встановлення зниженого віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Вчений доводив, що в 14-річному віці особа здатна усвідомлювати власні дії та керувати ними, розуміти шкідливість умисного посягання при вчиненні деяких кримінальних правопорушень [11, с. 112–113]. Заборона щодо вчинення опору представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, доступна розумінню 14-річних. У випадку вчинення таких посягань особа свідомо демонструє неповагу до закону, виказуючи тим самим свою зверхність, на що слід адекватно реагувати, в тому числі – шляхом підвищення віку кримінальної відповідальності.

Вважаємо, що особа віком від 14 до 16 років здатна усвідомлювати ступінь суспільної небезпеки діяння, передбаченого ст. 342 КК і тому слід понизити вік кримінальної відповідальності з шістьнадцяти років до чотирнадцяти років з внесенням відповідних змін у ч. 2 ст. 22 КК.

Отже, суб'єкт представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду

гарантування вкладів фізичних осіб характеризується такими обов'язковими ознаками: це фізична, осудна особа, яка досягла шістьнадцятирічного віку. Особа, яка під час вчинення опору перебувала в стані неосудності, не підлягає кримінальній відповідальності. Обмежена осудність не виключає притягнення винного до відповідальності за ст. 342 КК. Суб'єктом опору може бути не тільки особа, до якої пред'явлена вимога вказаних потерпілих, але й особа, яка чинить протидію виконанню цими особами покладених на них обов'язків при здійсненні своїх функцій відносно інших громадян.

Переходячи до суб'єктивної сторони кримінального правопорушення передбаченого ст. 342 КК, слід зауважити, що ця частина його складу має вирішальне юридичне значення. У результаті, якщо бракує суб'єктивної сторони кримінально караного діяння, як і кожного з інших трьох обов'язкових елементів складу кримінального правопорушення (об'єкта, об'єктивної сторони або суб'єкта), виключається й кримінальна відповідальність за вчинене діяння.

В загальноприйнятому розумінні суб'єктивна сторона кримінального правопорушення – це внутрішній прояв суспільно небезпечного діяння, який дає уявлення про психічні процеси, що відбуваються у свідомості винної особи під час вчинення кримінального правопорушення, і характеризується певною формою вини, мотивом, метою, емоційним станом [6, с. 56]. Згідно з положеннями ст. 24 КК, умисел поділяється на прямий і непрямий. Головна їх відмінність полягає у волі особи до настання суспільно небезпечних наслідків. Так, при прямому умислі особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачає його суспільно небезпечні наслідки і бажає їх настання. За непрямого умислу особа передбачає суспільно небезпечні наслідки свого діяння (дії або бездіяльності) і хоча не бажає, але свідомо припускає їхнє настання [7].

Мотив, мета, емоційний стан особи під час вчинення нею суспільно небезпечного посягання є факультативними ознаками суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, проте їх встановлення сприяє правильній і повній оцінці вчиненого. У сукупності вони відображають зв'язок свідомості та волі особи в здійсненому нею діянні з його злочинними наслідками. Тут слушно додати, що відповідні факультативні ознаки суб'єктивної сторони, впливають на кваліфікацію лише тоді, коли вказані безпосередньо в диспозиції відповідної статті, але у всіх інших випадках вони враховуються судом при призначенні покарання як такі, що мають значення [1, с. 813].

Мотивом є обумовлені потребами й інтересами, усвідомлені особою внутрішні спонукання, які надають їй рішучості вчинити кримінальне правопорушення. Усвідомленість спонукань передбачає їхню соціальну оцінку особою, розуміння

нею того, до чого призведе їхнє здійснення. Інакше кажучи, формування мотиву передбачає і постановку мети кримінального правопорушення [9, с. 548].

Вина як обов'язкова ознака суб'єктивної сторони складу правопорушення, передбаченого ст. 342 КК, нерозривно пов'язана з його об'єктивними ознаками. Її зміст відображають ознаки правопорушення, що характеризують об'єкт посягання, потерпілого та об'єктивну сторону. Саме це діяння становить предметний зміст вини, її матеріальне наповнення.

У випадку опору представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб сутність вини проявляється у негативному ставленні до правомірної діяльності органів влади, правоохоронних органів та громадських об'єднань у цілому. Особисті інтереси винного протиставляються тим суспільним інтересам, забезпечення яких досягається шляхом здійснення цими органами службової чи громадської діяльності. Зневажливе ставлення до інтересів суспільства, яке проявилось у протидії виконанню представниками влади та громадськості покладених на них обов'язків, викликає зворотню реакцію суспільства на такі дії винного. Опір і особа, що його вчинила, отримують негативну оцінку з боку держави та суспільства [3, с. 126].

Необхідно звернути увагу і на ще одну особливість законодавчої побудови суб'єктивної сторони складу правопорушення, передбаченого ст. 342 КК. У цій нормі немає вказівки на завідомість посягання на представника влади, працівника правоохоронного органу, державного чи приватного виконавця, члена громадського формування або військовослужбовця, уповноважену особу Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Тому правильно говорити, що під ознаки вказаної норми підпадають дії винного не тільки у випадку знання ним того, що він посягає саме на когось із вказаних потерпілих, але й за наявності припущення, що він посягає на цих осіб [3, с. 127]. Відповідно, опір особі, яка не усвідомлює, не знає, що вона чинить опір представнику влади, працівнику правоохоронного органу, державному чи приватному виконавцю, члену громадського формування або військовослужбовцю,

уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб під час виконання ними покладених на них законом обов'язків, не містить складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 342 КК.

У диспозиції ст. 342 КК мотив і мета прямо не передбачені як обов'язкові ознаки опору. Проте, правильно визнати, що внутрішньо дане правопорушення вимагає як обов'язкову лише мету. Вчиняючи опір, винна особа хоче перешкодити діяльності потерпілих, припинити або змінити її характер. Ці прагнення є бажаним результатом суб'єкта і визначають спрямованість його дій, тобто мету [3, с. 128].

Отже, опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, передбачає наявність визначеного мотиву (спонукання), під впливом якого у винного виникає і зміцнюється умисел. Спонування винного до опору за своїм конкретним змістом можуть бути різноманітні, але всі вони, пов'язані з виконанням потерпілим покладених на нього обов'язків. Тому мотив, хоча і не є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони даного правопорушення, але його встановлення має важливе значення для визначення вини, оцінки ступеня суспільної небезпеки вчиненого, призначення справедливого покарання.

Висновки. Суб'єктом опору може бути громадянин України, іноземець, особа без громадянства, тобто будь-яка фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку. Але ми пропонуємо знизити вік кримінальної відповідальності за аналізоване правопорушення, що обґрунтовувалося вище, із внесенням відповідних змін до ч. 2 ст. 22 КК.

Суб'єктивна сторона опору представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб характеризується психічною діяльністю винного, яка відображує ставлення його свідомості і волі до вчинюваної ним протидії цим особам, вираженої у виді прямого умислу. Факультативними ознаками суб'єктивної сторони є мотив, мета та емоційний стан.

Список використаних джерел:

1. Білінський І.А., Ковальчук Ю.І. Суб'єктивні ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 203-2 КК України. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»* С. 810–814. DOI : <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.118>
2. Бурдін В. Окремі питання суб'єкта кримінального правопорушення в проєкті нового КК України. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2021. Випуск 73. С. 122–130.

3. Габуда А.С. Кримінально-правова характеристика складу опору особам, наділеним владними повноваженнями : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2012. 220 с.
4. Гродецький Ю.В., Зайцев О.В. Поняття суб'єкта кримінального правопорушення. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2024, № 1 (21). С. 255–281. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2024.21.308048>
5. Калмиков Д.О. Кримінальна відповідальність за експлуатацію дітей : монограф.; наук. ред. д-р юрид. наук, проф. М.І. Хавронюк; МВС України, Луган. держ.ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. 560 с.
6. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук.-практ. посіб. / за ред. В.П. Ємельянова. Харків: Право, 2018. 142 с.
7. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
8. Любченко Т.С. Кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2025. 272 с
9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
10. Орловська Н.А. Осудність та її види : автореф. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2001. 20 с.
11. Осадчий В. І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності : монографія. Київ : Атіка, 2004. 336 с.

Дата першого надходження статті до видання: 17.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.05.2026